

ROCZNIKI HUMANISTYCZNE
Tom LXX, zeszyt 5 – 2022
ZESZYT SPECJALNY / SPECIALE UITGAVE
DOI: <https://doi.org/10.18290/rh22705sp-7>

PIM VAN DER HORST

BOVENTITELN ALS VORM VAN AUDIOVISUEEL VERTALEN
EN DE RECEPTIE ERVAN IN MODERNE OPERAVOORSTELLINGEN
IN NEDERLAND

*Surtitles are a celluloid condom
inserted between the audience and
the immediate gratification of un-
derstanding.*

David Pountny¹

1. INLEIDING: OPERA ALS TOREN VAN BABEL

Opera is een podiumkunst waar verschillende talen van oudsher om dominantie hebben gestreden. Begonnen in Italië in de zeventiende eeuw, was Italiaans aanvankelijk de internationale taal waarin opera's werden opgevoerd, een positie die het tot de negentiende eeuw wist te behouden. Desalniettemin werden er al vanaf de

---

Drs. PIM VAN DER HORST is promovendus bij de vakgroep Neerlandistiek van de Palacký Universiteit in Olomouc. Hij specialiseert zich in de translato-logische problematiek van specifieke taaluitingen in audiovisuele teksten en specifieke weergaven van literaire teksten zoals boventitels. Correspondentieadres: Katedra nederlandistiki FF, Univerzita Palackého, Křížkovského 10, 771 80 Olomouc, Tsjechië; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2188-3386>.

¹ Brits-Poolse theater- en operaregisseur die bekendheid vergaarde bij The Royal Opera in het Verenigd Koninkrijk (zie: www.roh.org.uk/people/david-pountney). Quote afkomstig uit Desblache (164).

zeventiende en achttiende eeuw ook opera's in het Engels, Frans en Duits opgevoerd. Desblache (159) beschrijft hoe verschillende talen dwars door elkaar liepen:

In fact, it was all very puzzling: Lully, an Italian living in France, imposed French opera in French, Handel, a German living in England fought for the supremacy of Italian opera in Italian and throughout the eighteenth century, Vienna remained one of the strongholds of Italian opera.

Op de golven van het opkomende nationalisme werden er vanaf het einde van de negentiende eeuw ook steeds meer opera's in kleinere talen geschreven en opgevoerd. Voor veel volkeren die op zoek waren naar hun eigen identiteit werd opera een medium om die identiteit te laten zien, niet in de laatste plaats door het libretto in hun eigen taal te schrijven. Voorbeelden hiervan zijn de Tsjechische opera's *Rusalka* (première in 1901) van Antonín Dvořák (libretto door Jaroslav Kvapil) en *Jenůfa* (première in 1904) van Leoš Janáček (libretto op basis van het toneelstuk *Její pastorkyňa* van Gabriela Preissová), die beide grote invloed hebben gehad op het Tsjechische nationaal bewustzijn.

Vanwege de grote variëteit aan talen waarin opera's werden opgevoerd en het feit dat gezongen tekst over het algemeen lastiger te verstaan is dan gesproken tekst, waren opera's vaak moeilijk te volgen. Het libretto (Italiaans voor *boekje*), waarin de dialogen en de regieaanwijzingen van de opera staan (soms in vertaling), was lange tijd het enige houvast voor bezoekers van een opera.² Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw kregen deze bezoekers echter een nieuw hulpmiddel: boventitels. In de buurt van het podium kwam een scherm te hangen waarop toeschouwers, net als bij ondertitels in de bioscoop, konden lezen wat er gezongen en gezegd werd, vaak in hun eigen taal. In de loop van de jaren heeft de techniek zich ontwikkeld en wie nu een modern operahuis bezoekt, kan daar tegenwoordig in de rugleuning van de stoel voor hem/haar een scherm aantreffen, waarop vertalingen worden weergegeven (soms in meerdere talen).³

De invoering van boventiteling heeft geleid tot een zeer specifieke vorm van audiovisueel vertalen, die nauw samenhangt met de 'performance' van een opera

² Desblache (161) wijst er in dit verband op dat er sinds de negentiende eeuw, vooral in provinciale theaters, ook wel vertaalde opera's werden opgevoerd, maar dat de grote gespecialiseerde operatheaters zoals Covent Garden en La Scala er de voorkeur aan gaven om opera's in de originele taal op te voeren. Vertaalde opera's waren aanvankelijk niet erg gangbaar.

³ In de Tsjechische Nationale Opera heeft iedere zitplaats tegenwoordig de beschikking over een tablet met touchscreen, waarop bezoekers uit meer dan 10 wereldtalen kunnen kiezen. Zie: www.metro.cz/kazda-sedacka-ve-statni-opere-ma-nove-dotykovy-tablet-kde-si-divak-muze-navolit-titulky-g52-/praha.aspx?c=A200105_175507_metro-praha_hyr.

en met opera als kunstvorm waarin verschillende elementen samenkomen (muziek, zang, acteren). Om meer inzicht te geven in het vertaalproces van het boventitelen wordt in het tweede hoofdstuk van dit artikel ingegaan op de verschillende aspecten waarin boventitelen verschilt van andere vormen van audiovisueel vertalen. De invoering van boventiteling is, zoals duidelijk blijkt uit het citaat boven dit artikel, niet zonder slag of stoot gegaan. Er was in het begin veel weerstand tegen dit nieuwe fenomeen. In hoofdstuk 3 van dit artikel wordt nader ingegaan op de invoering van boventiteling en de gevoelens die deze invoering heeft losgemaakt. Desondanks wordt er tegenwoordig uitgebreid gebruik gemaakt van boventiteling. Om meer inzicht te geven in de huidige houding ten opzichte van ondertitels zal in het vierde hoofdstuk aan de hand van 30 operarecensies van de website van de *Theaterkrant* en de website van het tijdschrift *Place de l'Opera* de moderne receptie van boventitels in operavoorstellingen in Nederland worden behandeld.

2. BOVENTITELING IN DE CONTEXT VAN AUDIOVISUEEL VERTALEN EN DE PLAATS VAN BOVENTITELING IN DE PRODUCTIE VAN OPERAVOORSTELLINGEN

Boventiteling is een vorm van audiovisueel vertalen die veel overeenkomsten vertoont met andere vormen van audiovisueel vertalen zoals ondertitelen.⁴ Mateo ('Surtitling today' 135) wijst hierop in haar beschrijving van boventitelen:

the production of surtitles is determined by the fact that they form part of a multisemiotic product, in which the verbal target text goes hand in hand with aural and visual elements which were originally created for the source text and are carried over to the target context with no alterations.

De aanwezigheid van andere semiotische kanalen zoals beeld en geluid beperken de vertaalkeuzes van de audiovisueel vertaler en zorgen er tegelijk voor dat audiovisuele vertalingen niet op zichzelf beschouwd kunnen worden. Ze zijn geen autonome eenheden, maar slechts een van de elementen van het audiovisuele eindproduct. Zo moeten ondertitelaars van films en televisieseries er niet alleen voor zorgen dat hun ondertitels synchroon lopen met het beeld en het geluid, maar ook dat hun ondertitels alle belangrijke informatie bevatten, wat gelet op de redundantie van gesproken taal

---

⁴ Er bestaan zowel intralinguale als interlinguale boventitels. Hoewel intralinguale boventitels een interessant fenomeen zijn, vallen deze buiten de reikwijdte van dit artikel. In dit artikel wordt uitsluitend verwezen naar interlinguale boventitels.

en de beperkte ruimte in het scherm een uitdaging kan zijn. Díaz Cintas en Remael (146) wijzen erop dat er bij ondertitelen bijna altijd sprake is van tekstreductie, ofwel door lexicale eenheden volledig weg te laten of door lexicale eenheden in te korten en te herformuleren. Op dit gebied verschilt boventitelen niet veel van ondertitelen, als we dit vergelijken met de manier waarop Mateo ('Music and Translation' 118) het vertaalproces van het boventitelen beschrijft:

On the microtextual level, this [surtitling] entails the **simplification** of vocabulary, syntax and punctuation, the **compression** of verbal repetitions and **deletion** of secondary detail, and the tendency for each title to form a **consistent meaningful unit** [markering door auteur].

Zoals hierboven beschreven, vertonen ondertitels en boventitels veel overeenkomsten.⁵ Het zijn beide gecondenseerde, schriftelijke vertalingen, hetzij van een filmscript, hetzij van een libretto, die in een beperkte ruimte moeten worden weergegeven, hetzij op het doek van een bioscoop, hetzij op een scherm dat in het theater/operahuis aanwezig is.⁶

Er zijn echter ook enkele belangrijke verschillen, waarmee boventitelen zich onderscheidt van ondertitelen en andere vormen van audiovisueel vertalen. Mateo ('Reception' 170) wijst er in dit verband op dat de unieke kenmerken van boventitelen enerzijds verband houden met het genre waarvoor het ontwikkeld is en anderzijds met de context waarin een opera wordt opgevoerd. Ten eerste is opera een kunstvorm waarin zang, gesproken woord, muziek en beweging samensmelten tot een *Gesamtkunstwerk*. Al deze afzonderlijke aspecten voegen betekenis toe aan het geheel en hebben invloed op de vertaling van een opera. Zoals Dewolf (180) aangeeft, zijn opera's geen abstracte muzikale entiteiten. Het zijn voorstellingen waarin woord en muziek samen een theatraal effect creëren:

Without reasonably full comprehension of the words on the part of the audience, opera inevitably becomes pantomime accompanied by music, not integrated musical drama.

⁵ Tortorello (200) wijst erop dat er ook nog een 'tussenvorm' bestaat, te weten ondertitelaars van operavoorstellingen op dvd. Deze vertalers hebben enerzijds te maken met de genre-gerelateerde beperkingen van opera, zoals de leidende rol van de muziek en het omzetten van zang naar tekst, maar hebben anderzijds het voordeel dat kijkers van een dvd de opera in een rustigere omgeving kunnen kijken, waardoor hun leessnelheid van ondertitels hoger is. Tortorello geeft aan dat ondertitelaars van opera-dvd's hierdoor de vorm en inhoud van de brontekst vollediger overbrengen in hun ondertitels.

⁶ Hierbij dient te worden opgemerkt dat boventitelaars enigszins minder beperkt in hun ruimte zijn dan ondertitelaars. Moderne computerschermen en projectieschermen, alsmede programma's als PowerPoint, geven boventitelaars meer mogelijkheden op het gebied van lettertype, lettergrootte en opmaak.

Het libretto is geen autonome, op zichzelf staande tekst. Het is geschreven om gezongen te worden (en komt dan ook pas echt tot leven) en bevat daarom muzikale elementen zoals rijm. Het is belangrijk om te onthouden dat de muziek leidend is en bepaalt hoe de boventitels gesegmenteerd moeten worden en op welk moment deze geprojecteerd moeten worden. Ten tweede is opera een ‘live ervaring’. Boventitels worden tijdens de voorstelling geprojecteerd, waar, zoals Low (102) het beschrijft, “van alles aan de hand is en van alles mis kan gaan.” De timing van de projectie van de boventitels hangt af van de performance van de avond. Het kan voorkomen dat zangers iets langzamer of sneller zingen of dat de muziek iets sneller of langzamer gespeeld wordt dan de vorige voorstelling. Hiermee moet rekening worden gehouden tijdens de voorstelling.

Zoals Remael en Vermeulen (56) aangeven, worden boventitelaars in vergelijking met ondertitelaars over het algemeen meer betrokken bij het hele productieproces. Boventitelaars kunnen vaak beschikken over een vertaald libretto en krijgen soms de mogelijkheid om bij repetities aanwezig te zijn, waar ze hun boventitels eventueel nog kunnen aanpassen. Hierbij moet worden opgemerkt dat het libretto heel vaak slechts het uitgangspunt is op basis waarvan de productie wordt gevormd. De boventitelaar kan niet zomaar de geschreven tekst interpreteren zonder te weten hoe de andere actoren in het productieproces (regisseur, dirigent, decorontwerper, etc.) deze geïnterpreteerd hebben (Vervecken 233). Het komt regelmatig voor dat regisseurs een eigen interpretatie of encenering van de originele opera maken, hetgeen uiteraard in de boventiteling verwerkt moet worden. Journalist Peter van der Lint geeft in *Trouw* het voorbeeld van de opera *Pagliacci*, uitgevoerd door De Nationale Opera, waarbij enkele bekende voorwerpen uit de originele versie, in dit geval een zweep, waren verwijderd:

Boventitels zijn een groot goed, maar vaak olie op het vuur van hen die librettotrouw eisen. Hier was het goed opgelost, maar wellicht dat die enkele boeroeper juist misnoegd was over het ontbreken van de zweep op de bühne en in de boventitels.⁷

Boventitelaars zijn (in het ideale geval) actief betrokken bij de totstandkoming van een operavoorstelling. Ze zien hoe het libretto wordt geïnterpreteerd en welke accenten de regisseur en andere betrokkenen leggen, en verwerken deze informatie in hun boventitels, om het publiek de best mogelijke ervaring te kunnen bieden.

---

⁷ Peter van der Lint – Librettotrouw: de zweep erover. Zie: www.trouw.nl/cultuur-media/librettotrouw-de-zweep-erover~b471597f/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.

3. BOVENTITELING IN DE OPERA: EEN HOBBELIG PAD OP WEG NAAR ERKENNING

Boventiteling deed zijn intrede in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. De eerste voorstelling met boventitels was de opera *Elektra* van Richard Strauss, die in 1983⁸ door de Canadian Opera Company in Toronto werd opgevoerd (Díaz Cintas en Remael 25). Waar de Canadian Opera Company met boventiteling begon om de Engels- en Franstalige bevolkingsgroepen in Canada te kunnen bereiken, begon de Royal Opera House in Londen in 1984 met boventitels om een faillissement te voorkomen. Desblache (164) merkt op dat in deze periode meerdere Europese operatheaters min of meer noodgedwongen de stap naar boventitels hebben gezet, in een poging om opera toegankelijker te maken en meer inkomsten te genereren.

De invoering van boventitels stuitte aanvankelijk op felle weerstand. Vooral dirigenten en regisseurs vreesden dat het projecteren van tekst de bezoeker alleen maar van de voorstelling zou afleiden. De kritiek loog er niet om:

Sir Peter Jonas, now head of the Bavarian State Opera said: “If ENO⁹ are doing what the audience wants, they should have public executions on the stage of the Coliseum. After all, the public wants capital punishment”. (Desblache 164)

Naast interlinguale boventitels bieden steeds meer operahuizen ook intralinguale boventitels aan. Zo heeft de English National Opera, dat enkel voorstellingen in het Engels opvoert, ervoor gekozen om boventitels te projecteren, niet alleen als dienst voor slechthorenden, maar ook om de begrijpelijkheid van de gezongen tekst te vergroten, wat door sommige critici werd gezien als overbodig en een belediging voor de zangtechniek van de zangers (Mateo, ‘Surtitling today’ 138).

Alle kritiek van operaprofessionals en -kenners ten spijt zijn boventitels een integraal onderdeel van de operabeleving geworden. Mateo (140) merkt op dat operabezoekers in de Westerse wereld tegenwoordig boventitels verwachten en zelfs eisen. Door de invoering van boventitels is opera toegankelijker geworden voor een groter publiek, dat nu beter in staat is om het plot, de zang en de dialogen te volgen. Bezoekers van een opera hoeven niet meer eerst het libretto te bestuderen om een opera in een andere taal te kunnen volgen. Mateo (141) wijst in dit verband ook op een voordeel voor de operagezelschappen zelf. Deze hoeven niet meer vast te houden aan de ‘klassiekers’, maar kunnen nu een avontuurlijker repertoire kiezen door

---

⁸ Remael en Vermeulen (55) merken op dat boventiteling voor het eerst in Hongkong werd gebruikt, maar dat het boventitelsysteem doelbewust in Canada werd ingevoerd om de toegankelijkheid voor de Engels- en Franstalige bevolking te vergroten.

⁹ English National Opera.

werken in andere talen dan het Italiaans, Frans of Duits te selecteren. Boventitels hebben ondanks alle kritiek geleid tot een opleving van opera. Er komen meer bezoekers naar de operahuizen en er zijn meer mogelijkheden om opera's uit minder traditionele gebieden te programmeren.¹⁰

4. EEN INKIJKJE IN DE RECEPTIE VAN BOVENTITELS IN NEDERLAND

Gelet op de enigszins paradoxale situatie dat boventitels niet onomstreden zijn onder operaprofessionals en -kenners, maar wel in de smaak vallen bij het publiek, is het interessant om te kijken hoe erin Nederland tegenwoordig tegen boventiteling in de opera wordt aangekeken. Hiertoe is een corpus samengesteld van 30 recensies van operavoorstellingen in Nederland, afkomstig van de website van het onafhankelijke tijdschrift voor operaliefhebbers, *Place de l'Opera*,¹¹ en van de website van de *Theaterkrant*.¹² Deze recensies zijn geselecteerd op basis van het feit dat er specifiek over de boventiteling van de voorstelling wordt gesproken. Om de verschillende argumenten voor of tegen boventiteling te kunnen extraheren zijn de geselecteerde artikelen vervolgens ingedeeld in de categorieën 'boventiteling aanwezig – positieve ervaring', 'boventiteling aanwezig – negatieve ervaring', 'boventiteling afwezig – positieve ervaring' en 'boventiteling afwezig – negatieve ervaring' (zie onderstaande tabel).¹³

Geen boventitels (50%: 15/30)	Boventitels aanwezig (50%: 15/30)
<u>Positieve ervaring</u> : ontbreken van boventitels hindert de ervaring van bezoekers niet (20%: 3/15)	<u>Positieve ervaring</u> : boventitels verbeteren de ervaring van bezoekers (73%: 11/15)
<u>Negatieve ervaring</u> : ontbreken van boventitels hindert de ervaring van bezoekers (80%: 12/15)	<u>Negatieve ervaring</u> : boventitels hinderen de ervaring van bezoekers (27%: 4/15)

In hun recensies van voorstellingen zonder boventitels gaven de recensenten in 80% van de gevallen aan dat dit een negatief effect op de ervaring van de bezoekers had.

¹⁰ Zie recensie 28 in de bijlage.

¹¹ www.operamagazine.nl.

¹² De Theaterkrant is het grootste theaterplatform van Nederland, met dagelijks het laatste nieuws uit de podiumkunsten, recensies van alle nieuwe voorstellingen, een theatervacaturebank en meer. Theaterkrant.nl en Theaterkrant Magazine zijn uitgaven van Stichting ter Bevordering van de Podiumkunst in Nederland (Stichting BPN). Zie: www.theaterkrant.nl/over-theaterkrant-nl.

¹³ Zie de bijlage voor een volledig overzicht van de geselecteerde recensies.

Met uitzondering van één recensie (recensie 30) merkten ze op dat het publiek door het ontbreken van boventitels de voorstelling (of delen daarvan) moeilijk kon volgen:

In de gekozen muziekfragmenten lijkt meer verhaal en meer duiding te zitten, maar door de afwezigheid van boventiteling krijg je slechts brokjes van de teksten mee (als de zangers verstaanbaar zingen, wat lang niet altijd het geval is) – recensie 18.

In 20% van de recensies van voorstellingen zonder boventitels merkten de recensenten op dat het ontbreken van boventitels geen nadelig effect had en als belangrijkste argument voerden ze aan dat het in die gevallen zeer bekend repertoire betrof, dat bekend kon zijn bij veel bezoekers:

Ik neem aan dat de vele Mozartliefhebbers in de zaal deze onderdelen zonder meer herkenden, want een programmaboekje ontbrak bij de voorstelling, evenals boventiteling – recensie 13.

In hun recensies van voorstellingen met boventitels merkten de recensenten in 73% van de gevallen op dat de boventitels een positief effect op de ervaring van de bezoekers hadden. In dit verband werden de volgende positieve effecten genoemd:

- Boventitels zorgen ervoor dat het publiek de tekst/opera kan volgen (4 recensies):

Dat betekent dat bijna alles in voorbeeldig Middelnederlands wordt gesproken en gezongen (gelukkig zijn er boventitels in modern Nederlands) – recensie 1.

- De boventitels vestigen de aandacht op de tekst van het libretto (4 recensies):

Als je goed meeleeft met de boventiteling van de Italiaans gezongen tekst, dan valt op dat librettist Alessandro Striggio al tal van voorspellende noodlottige elementen in de tekst heeft ingeweven, zelfs al in de gelukzalige herdersscènes – recensie 5.

- De boventitels geven bezoekers meer informatie (2 recensies):

Er zitten nog heel wat meer verhalen en ideeën achter deze nieuwe voorstelling – uitgebreid gerechercheerd door de makers – en het leuke is dat die geen moment in de weg zitten. Sterker nog: wat in de eerste paar minuten – met veel informatie in de boventiteling – lijkt op een avondje ‘informatief’, verandert al heel snel in een avondje puur muzikaal en theateraal feest – recensie 21.

- Er worden boventitels in een tweede taal aangeboden (2 recensies):

Toch biedt het Wilminktheater naast Nederlandse ook Duitse boventitels (een erg goed idee bij een Duitstalige voorstelling) en zit het theater boordevol met een uitzonderlijk enthousiast publiek – recensie 2.

In 27% van hun recensies van voorstellingen met boventitels gaven de recensenten aan dat er problemen met de boventitels waren. Hierbij werd gewezen op de volgende drie voorbeelden:

- De boventitels bevatten in de ogen van de recensenten vertaal-/interpretatieproblemen (2 recensies):

Het libretto is behouden, maar Bailey zet de vertaling naar zijn hand. Waar de Italiaanse betekenis hem niet uitkomt, schrijft hij daar gewoon overheen: ‘il re’ wordt ‘de commandant’ maar ook woorden als ‘overhead’ en ‘investering’ sluipen in de boventiteling – recensie 8.

- De scènebeschrijvingen uit het libretto ontbreken (1 recensie):

Het had wellicht wel geholpen als het Gergiev Festival de boventiteling niet alleen van vertalingen van de gezongen teksten had voorzien, maar ook van de scènebeschrijvingen uit het libretto, zoals de NTR ZaterdagMatinee dezelfde dag op geslaagde wijze deed bij *Francesca da Rimini* in het Concertgebouw. Dat maakt de handeling in opera's als deze, waarin het orkest ook duidelijk verhaalt, beter volgbaar – recensie 14.

- De boventitels worden te snel geprojecteerd (1 recensie):

Maar door de overkill aan beeld, de snelle teksten in de boventiteling en de zeer abstracte, vaak beperkt uitgelichte presentatie van de zangers kwam dat moeilijk over het voetlicht – recensie 22.

Uit het corpus komt een zeer positief beeld van boventitels voort. Als ze er niet zijn, worden ze node gemist (in 80% van de recensies) en als ze er wel zijn, dan wijzen recensenten in 73% van de gevallen op de positieve effecten ervan. Slechts in een beperkt aantal recensies wijzen recensenten erop dat het ontbreken van boventitels niet problematisch hoeft te zijn, vooral bij bekend repertoire. Ook wijzen ze erop dat boventitels vertaal- of interpretatieproblemen kunnen bevatten. Deze laatste twee

situaties lijken raakvlakken te hebben met de wereld van de *opera buffs*, waarin librettotrouw en -kennis een belangrijke rol speelt.¹⁴

5. CONCLUSIE

Boventitels in de opera zijn *here to stay*. Bepaalde groepen operaliefhebbers hebben misschien nog steeds hun bedenkingen bij het fenomeen, maar lijken in de minderheid te zijn. Uit dit kleine receptieonderzoek blijkt dat operarecensenten een positief beeld over boventitels hebben. Ze worden gemist als ze er niet zijn en gewaardeerd als ze er wel zijn. Als belangrijkste voordelen van boventiteling noemen de recensenten dat het publiek hierdoor de voorstelling beter kan volgen, meer informatie kan krijgen en dichter bij de tekst van de opera kan komen. Boventitels worden door een meerderheid dus eerder gezien als een hulpmiddel om (meer) toeschouwers van alle aspecten van het *Gesamtkunstwerk* van een opera te laten genieten, dan als een hindernis die het genot van een opera zou kunnen verstoren. Gelet op de relatief beperkte omvang van het corpus van dit artikel, het specifieke tijdvak waarin de recensies geschreven zijn en het feit dat alle recensies betrekking hebben op operavoorstellingen die in Nederland hebben plaatsgevonden, zou het interessant kunnen zijn om te onderzoeken of de hierboven gedane conclusies ook breder toepasbaar zouden zijn op meerdere landen en/of meerdere tijdvakken. Een dergelijk onderzoek zou zich bijvoorbeeld ook kunnen richten op de mening van de bezoekers zelf, door middel van een enquête. Deze bredere blik overstijgt echter de omvang van dit artikel.

BIBLIOGRAFIE

- Desblache, Lucile. 'Music to My Ears, but Words to My Eyes? Text, Opera and Their Audiences'. *Linguistica Antverpiensia*, speciale uitgave: *A Tool for Social Integration? Audiovisual Translation from Different Angles*, geredigeerd door Aline Remael en Josélia Neves, vol. 6, 2007, pp. 155-170.
- Dewolf, Linda. 'Surtitling Operas. With Examples of Translations from German into French and Dutch'. *(Multi) Media Translation: Concepts, practice and research*, geredigeerd door Yves Gambier en Henrik Gottlieb, John Benjamins, 2001, pp. 179-188.
- Díaz Cintas, Jorge, en Aline Remael. *Audiovisual Translation: Subtitling*. St. Jerome, 2007.
- Low, Peter. 'Surtitles for Opera. A Specialized Translating Task'. *Babel*, vol. 48, nr. 2, 2002, pp. 97-110.

¹⁴ Peter van der Lint – Librettotrouw: de zweep erover. Zie: www.trouw.nl/cultuur-media/librettotrouw-de-zweep-erover~b471597f/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.

- Mateo, Marta. 'Music and Translation'. *Handbook of Translation Studies*, vol. 3, geredigeerd door Yves Gambier en Luc van Doorselaer, John Benjamins, 2012, pp. 115-121.
- Mateo, Marta. 'Reception, Text and Context in the Study of Opera Surtitles'. *Doubts and Directions in Translation Studies. Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*, geredigeerd door Yves Gambier, Miriam Shlesinger en Radegundis Stolze, John Benjamins, 2007, pp. 169-182.
- Mateo, Marta. 'Surtitling Today: New Uses, Attitudes and Developments'. *A Tool for Social Integration? Audiovisual Translation from Different Angles*, geredigeerd door Aline Remael en Josélia Neves, *Linguistica Antverpiensia NS- Themes in Translation Studies*, vol. 6, 2007, pp. 135-154.
- Remael, Aline, en Anna Vermeulen. 'Boventiteling: what's in a name?' *Filter*, vol. 17, nr. 3, 2010, pp. 52-57.
- Tortorello, Adriana. 'It Ain't Over till the Fat Lady Sings. Subtitling Operas and Operettas for the DVD-market'. *Subtitling Today: Shapes and Their Meanings*, geredigeerd door Elisa Perego en Silvia Bruti, Cambridge Scholar Publishers, pp. 189-202.
- Vervecken, Anika. 'Surtitling for the Theatre and the Director's Attitude: Room for change'. *Audiovisual Translation and Media Accessibility at the Crossroads: Media for All 3*, geredigeerd door Aline Remael, Pilar Orero en Mary Carroll, Brill, 2012, pp. 229-247.

BIJLAGE

	Titel recensie	Gerecenseerde opera	Recensent	URL
1.	Verdorven middeleeuws meisje krijgt toch vergeving	<i>Mariken in de Tuin der Lusten</i>	Max Arian	www.theaterkrant.nl/recensie/mariken-tuin-lusten/opera2day-nationale-toneel-askoschonberg-cappella-amsterdam
2.	Een Ring op hoog niveau	<i>Götterdämmerung</i>	Max Arian	www.theaterkrant.nl/recensie/gotterdammerung/de-nationale-reisopera
3.	Priesters grijpen de macht in hedendaagse Aida	<i>Aida</i>	Max Arian	www.theaterkrant.nl/recensie/aida/opera-spanga/
4.	Ontroerende geestelijke zangen in perfect sobere encensering	<i>Mariavespers</i>	Kester Freriks	www.theaterkrant.nl/recensie/mariavespers/de-nationale-opera

5.	De ziel van Euridice als stralende, dansende sculptuur	<i>L'Orfeo</i>	Kester Freriks	www.theaterkrant.nl/recensie/lorfeo/nederlandse-reisopera-studio-drift-opera2day
6.	Jazzy opera over vernietigende vooruitgang	<i>Moby Dick, at last Queequeg speaks</i>	Tuur Devens	www.theaterkrant.nl/recensie/moby-dick-at-last-queequeg-speaks/lod-gorges-ocloo
7.	Mr Finney aan braafheid ten onder	<i>Mr Finney</i>	Oswin Schneeweisz	www.theaterkrant.nl/recensie/mr-finney/van-stralen-muziekproducties-asko-schonberg-en-koninklijke-schouwburg-den-haag
8.	Een hilarische clash tussen talloze registers	<i>MacBeth</i>	Evelyne Coussens	www.theaterkrant.nl/recensie/macbeth-3/third-world-bunfight
9.	Bij De Vriend zitten vrouwen achter Don Giovanni aan	<i>Don Giovanni</i>	Max Arian	www.theaterkrant.nl/recensie/don-giovanni/het-symfonieorkest
10.	De overtreffende trap van sprankelend: schuimend	<i>Reimsreisje (8+)</i>	Henri Drost	www.theaterkrant.nl/recensie/reimsreisje/de-nationale-opera
11.	Toneelstuk Ad de Bont ook als opera ontroerend	<i>Anne en Zef</i>	Max Arian	www.theaterkrant.nl/recensie/anne-en-zef/nedpho-go-nederlands-philharmonisch-orkest-nederlands-kamerorkest
12.	Jonge solisten schitteren in glasheldere regie en vernuftig decor en kostuums	<i>Il matrimonio segreto</i>	Henri Drost	www.theaterkrant.nl/recensie/il-matrimonio-segreto/de-nationale-opera-de-nederlandse-reisopera-opera-zuid
13.	Kijvende sopranen stelen de show	<i>Zauberflöte/Der Schauspiel-direktor</i>	Franz Straatman	www.operamagazine.nl/recensies/56165/kijvende-sopranen-stelen-de-show

14.	Berlioz' Faust geen kers op Gergievs taart	<i>La damnation de Faust</i>	Jordi Kooiman	www.operamagazine.nl/recensies/operarecensie/49352/berlioz-faust-geen-kers-op-gergievs-taart
15.	KCO viert vurig Bernstein-festijn	<i>The best of Bernstein</i>	Martin Toet	www.operamagazine.nl/recensies/operarecensie/41009/kco-viert-vurig-bernstein-festijn
16.	Pracht alom in magnifieke Mariavespers	<i>Mariavespers</i>	Martin Toet	www.operamagazine.nl/recensies/operarecensie/40712/pracht-alom-in-magnifieke-mariavespers
17.	Jaroussky's retour in Utrecht is groot feest	<i>Festival Oude Muziek</i>	Martin Toet	www.operamagazine.nl/featured/37750/jarousskys-retour-in-utrecht-is-groot-feest
18.	Baselse jongeren verbeelden melancholie	<i>Melancholia</i>	Jordi Kooiman	www.operamagazine.nl/recensies/operarecensie/37217/baselse-jongeren-verbeelden-melancholie
19.	Aangename Partenope in Theater Carré	<i>Partenope</i>	Rudolf Hunnik	www.operamagazine.nl/recensies/operarecensie/35333/aangename-partenope-in-theater-carre
20.	Stenz ontkurkt bruisende Maskarade	<i>Maskarade</i>	Martin Toet	www.operamagazine.nl/featured/35004/stenz-ontkurkt-bruisende-maskarade
21.	Don Giovanni, anno 1815: faire la fête	<i>Don Giovanni</i>	François van den Anker	www.operamagazine.nl/featured/34533/don-giovanni-anno-1815-faire-la-fete
22.	Private View maakt ambities deels waar	<i>Private View</i>	François van den Anker	www.operamagazine.nl/recensies/operarecensie/32764/private-view-maakt-ambities-deels-waar
23.	Traditionele Porgy is muzikaal ijzersterk	<i>Porgy and Bess</i>	Martin Toet	www.operamagazine.nl/featured/31918/traditionele-porgy-is-muzikaal-ijzersterk

24.	OperaAlive: levendig en leutig	<i>OperAlive</i>	François van den Anker	www.operamagazine.nl/ recensies/operarecensie/31669/ operalive-levendig-en-leutig
25.	Duncan Rock ster in doeltreffende Giovanni	<i>Don Giovanni</i>	Jordi Kooiman	www.operamagazine.nl/ featured/31290/duncan-rock- ster-in-doeltreffende-giovanni
26.	Tcherniakov maakt bloede- loze Bocca- negra	<i>Simon Boccanegra</i>	Mordechai Aranowicz	www.operamagazine.nl/ buitenland/22613/tcherniakov- maakt-bloedeloze-boccanegra
27.	Zomers zang topt heerlijke midzomernacht	<i>The Fairy Queen</i>	Mylou Mazali	www.operamagazine.nl/ featured/17761/zomers-zang- topt-heerlijke-midzomernacht
28.	Kunqu-opera: onbekend maar fascinerend	<i>Kunqu-opera</i>	François van den Anker	www.operamagazine.nl/ recensies/operarecensie/12351/ kunqu-opera-onbekend-maar- fascinerend
29.	Blacher voortreffelijk voor voetlicht gebracht	<i>Repertoire Boris Blacher</i>	Basia Jaworski	www.operamagazine.nl/ featured/13063/blacher- voortreffelijk-voor-voetlicht- gebracht
30.	Pinocchio onverstaanbaar in première	<i>Pinocchio in Love</i>	Jordi Kooiman	www.operamagazine.nl/ recensies/operarecensie/7076/ pinocchio-onverstaanbaar-in- premiere

BOVENTITELN ALS VORM VAN AUDIOVISUEEL VERTALEN EN DE RECEPTIE
ERVAN IN MODERNE OPERAVOORSTELLINGEN
IN NEDERLAND

A b s t r a c t

Boventitels zijn bijna niet meer weg te denken uit hedendaagse operavoorstellingen. Dankzij boventitels worden opera's die in een vreemde taal worden opgevoerd toegankelijker voor een breder publiek en krijgen operagezelschappen meer keuze bij het samenstellen van hun repertoire. Dankzij de nauwe band met de opvoering van een opera wijkt boventitelen enigszins af van andere vormen van audiovisueel vertalen zoals ondertitelen. Bovendien zijn er bij boventitelen in het vertaalproces andere spelers die een stempel op de vertaling drukken, zoals regisseurs en dirigenten. In het eerste deel van dit artikel wordt boventitelen nader uitgelegd en in de bredere context van het audiovisueel vertalen geplaatst.

De introductie van boventiteling is echter niet zonder slag of stoot gegaan. Vooral in de operawereld was er sprake van weerstand tegen boventitels. In het tweede deel van dit artikel zal nader worden ingegaan op de redenen voor deze weerstand en zal aan de hand van recente recensies van operavoorstellingen worden getracht vast te stellen hoe er in Nederland op dit moment wordt aangekeken tegen boventitels in de opera.

Trefwoorden: boventiteling; audiovisueel vertalen; opera; theater; receptie.

NADPISY OPEROWE JAKO FORMA TŁUMACZENIA AUDIOWIZUALNEGO I ICH RECEPCJA WE WSPÓŁCZESNYCH SPEKTAKLACH OPEROWYCH W NIDERLANDACH

S t r e s z c z e n i e

Nadpisy (ang. *surtitles*) stały się niemal niezbędne we współczesnych przedstawieniach operowych. Dzięki nim obcojęzyczne opery stają się dostępne dla szerszej publiczności, zapewniając zespołom operowym większą swobodę w komponowaniu swojego repertuaru. Dzięki ścisłemu powiązaniu nadpisów z wykonaniem opery odbiegają one do pewnego stopnia od innych form przekładu audiowizualnego, jak napisy dolne (ang. *subtitles*). W procesie przekładu nadpisów biorą także udział inni uczestnicy, którzy pozostawiają swój ślad w tłumaczeniu, w tym reżyserzy i dyrygenci. W pierwszej części artykułu omówiono zjawisko nadpisów, przedstawione w szerszym kontekście przekładu audiowizualnego.

Wprowadzenie nadpisów nie dokonało się łatwo, ponieważ opór przed nimi przyszedł właśnie ze strony świata opery. W drugiej części artykułu autor analizuje przyczyny tego oporu, a także na podstawie najnowszych recenzji spektakli operowych podejmuje próbę ustalenia receptji nadpisów w Niderlandach.

Słowa kluczowe: nadpisy operowe; tłumaczenie audiowizualne; opera; teatr; receptja.

Przetłumaczyła Beata Popławska

SURTITLES AS A FORM OF AUDIOVISUAL TRANSLATION AND THEIR RECEPTION IN MODERN OPERA PERFORMANCES IN THE NETHERLANDS

S u m m a r y

Surtitles are almost indispensable in contemporary opera performances. Surtitles make operas performed in a foreign language more accessible to a wider audience and give opera companies more choice in composing their repertoire. Due to its close connection to the performance of an opera, surtitles differ somewhat from other forms of audiovisual translation such as subtitling. In addition, surtitles involve other players in the translation process, such as directors and conductors. In the first part of this article, surtitles are explained and placed in the broader context of audiovisual translation.

The introduction of surtitles, however, was not without its struggles. In the world of opera in particular, there was resistance to them. In the second part of this article, we take a closer look at the reasons for this resistance and, on the basis of recent reviews of opera performances, we try to establish how surtitles in opera are currently viewed in the Netherlands.

Keywords: surtitles; audiovisual translation; opera; theatre; reception.